

Magda, Marzenna

Twórcze postawy nauczycieli

Mazowieckie Studia Humanistyczne 7/1, 51-62

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marzenna Magda

TWÓRCZE POSTAWY NAUCZYCIELI

Źródło inspiracji

Nauka i technika oraz coraz szybsze tempo zmian wyznaczają rozwój współczesnego życia. Odkrywczość, wynalazczość i twórczość są synonimami rozwoju i postępu, przez które określamy korzystne, w stosunku do stanu obecnego, rozwiązanie problemów.

Zatem praca nauczycieli nie może ograniczać się do adaptacji rzeczywistości im współczesnej, ale powinna przygotowywać do jej rekonstrukcji. Dlatego pedagog musi reprezentować twórcze postawy wobec pracy pedagogicznej, co ma się przejawiać jego aktywnością kreatywną i innowacyjną. Powszechnie wiadomo, że nauczyciele nie przejawiają takiej aktywności, co jest krytykowane. Jedną z wielu przyczyn takiego stanu rzeczy jest brak wiedzy w tym zakresie i nieukształtowane postawy twórcze.

Podstawą rozważań są badania zrealizowane w Mazowieckiej Wyższej Szkole Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu, na których przeprowadzenie wyraził zgodę Prorektor Uczelni, za co serdecznie dziękuję.

Istota pojęcia twórczość pedagogiczna

W toku prac studyjnych i koncepcyjnych nad problemem tytułowym artykułu poszukiwano nie tylko teoretycznych, ale i historycznych jego przesłanek. Dlatego celem tej części opracowania, który wprowadza do problemu nadrzędnego, uczyniono najpierw historycznie i teoretycznie związną charakterystykę pojęcia twórczości.

Problematyka twórczości ulega przemianom, co można zauważyć, śledząc dzieje samego pojęcia.

W języku łacińskim używano pojęć *creation*, *creare* w znaczeniu tworzyć.

W średniowieczu używano terminu „tworzyć”, ale nie wobec sztuki i nauki. Gruntowne zmiany zaszły dopiero w odrodzeniu. Tworzy już nie tylko artysta, ale i naukowiec, wynalazca. Współcześnie za twórców uważa się wybitnych artystów, filozofów, naukowców. E. Nęcka uważa, że w każdym człowieku drzemią cechy twórcze, ale należy pozbyć się barier m.in. społecznych, a temu celowi służą treningi twórczości¹.

Twórczość to proces, obejmujący psychofizyczne czynności człowieka i jego wytwory, czyli przedmioty nowe i wartościowe społecznie. Te dwa składniki twórczości, tj. proces i wytwór, są ze sobą powiązane. Głównym kryterium działalności i oceny pracy twórczej jest nowość.

Natomiast termin **twórczość pedagogiczna** społecznie interpretuje się jako wprowadzenie nowości, wynalazku, innowacji, programu autorskiego do doświadczeń określonej zbiorowości. Oznacza to, że przez twórczość pedagogiczną rozumie się proces addytywnego wzbogacania edukacji przez wnoszenie nowych rozwiązań do ukształtowanych już doświadczeń pedagogicznych. Jest to też pionierski proces czynnego, progresywnego użytkowania nowo wprowadzonych rozwiązań naukowych, dydaktyczno-wychowawczych w obrębie systemu edukacyjnego. Zatem uznajemy, że w skład twórczości pedagogicznej wchodzi proces asymilacji nowości przez grupę; proces rozprzestrzeniania się stosowanych nowości w obrębie zbiorowości oraz procesy internalizacji nowych rozwiązań przez zespoły pedagogów.

Istnieje zatem potrzeba rozróżnienia **twórczości pedagogicznej w szerokim i wąskim rozumieniu** tego pojęcia.

W szerokim rozumieniu tego pojęcia twórczość należy odnieść do ogółu działań innowacyjnych, rozwojowych. Zatem tutaj twórczość pedagogiczna jest synonimem rozwoju pedagogicznego, w skład którego wchodzi planowanie i realizowanie badań, reforma oświatowa, modernizacja, eksperymenty.

W sensie wąskim twórczość pedagogiczną należy odnieść do kategorii działań metodyczno-programowych. W jej skład wchodzi aktywność innowacyjna nauczyciela na szczeblu bezpośredniego działania. Podmiotem jest nauczyciel, a wytworem – nowe odkrycie, rozwiązanie metodyczne. Oznacza to wprowadzenie pojedynczo opracowanych nowości do doświadczeń pedagogicznych. Jeśli ową nowością jest modernizacja, nowelizacja już stosowanej metody, techniki (itp.) pracy, to mamy do czynienia z twórczością pedagogiczną niższego rzędu. Natomiast w wypadku tworzenia przez twórcę oryginalnego programu autorskiego mówimy o twórczej pracy pedagogicznej wyższego rzędu.

Nie ulega wątpliwości, że obydwie interpretacje są zasadne oraz wzajemnie się uzupełniają i dopełniają. Następuje tutaj sprzężenie zwrotne. Twórczość nauczycielska na poziomie indywidualnym wzbogaca pedagogiczną praktykę. Także

---

¹ E. Nęcka, *Proces twórczy i jego ograniczenia*, Kraków 1999.

zmiany w społecznych osiągnięciach dopełniają, uwieńczają i zamykają akt twórczości indywidualnej.

Warunki rozwoju twórczych postaw nauczycieli

Przyjmując społeczny charakter twórczości, wyodrębniamy właściwości podmiotu twórczego, które obejmują cechy nowatora. Stąd też charakterystyce podlegają psychiczne, zawodowe i społeczne cechy nauczyciela.

Zatem **warunki endogenne**, tj. wewnętrzne twórczości, to zespół czynników podmiotowych, czyli osobowościowe cechy psychiczne twórcy, tzn. wiedza, sprawność intelektualna, motywacja, system wartości². Z. Pietrasiński³ zwraca jeszcze uwagę na zdolności, aktywność intelektualną, motywację i autonomię jednostki.

Od wiedzy posiadanej przez nauczyciela i jego zasobu kultury zależy w dużej mierze umiejętność dostrzegania problemów pedagogicznych, projektowania oryginalnych metod, praktycznych rozwiązań, nowości. Nauczyciele o coraz wyższym wykształceniu legitymują się większym dorobkiem twórczym niż pozostali. Im pedagog będzie bardziej wykształcony oraz jego wiedza bardziej heterogeniczna, wewnętrznie uporządkowana, operatywna, tym jest większe prawdopodobieństwo jego aktywności twórczej.

Za podstawową cechą umysłu uchodzi doświadczenie, wiedza i otwartość na świat podmiotu. Ta intelektualna otwartość przejawia się we wrażliwości na problemy, ogarnianiu wielu idei równocześnie, porównywaniu i synteżowaniu ich ze sobą. Jednostka czynnie poszukuje informacji z zakresu twórczości. Nie trwa ona uporczywie i nieefektywnie przy jednym podejściu do problemu, co świadczy o elastyczności myślenia. W swoich poszukiwaniach potrafi zmienić kierunek, strategie postępowania, dokonując częstych zmian. Z tą cechą ściśle jest związana płynność słowna, skojarzeniowa, ekspresyjna i ideacyjna oraz oryginalność myślenia, czyli umiejętność wytwarzania odmiennych pomysłów, co z kolei jest związane z myśleniem dywergencyjnym. W tym przypadku podmiot wykorzystuje też swoją fantazję i wyobraźnię. Puszczając wodze swojej fantazji, tworząc często idealne rozwiązania i kolejno poszukuje drogi łączącej ją z rzeczywistością. Sprzyjającą cechą twórczości jest też inteligencja. Jednak J. Kozielecki⁴ zauważa, że ona nie decyduje o poziomie i efektach twórczości, wysokiej inteligencji może towarzyszyć niski poziom twórczości i na odwrót.

W twórczej działalności dominują emocje poznawcze, czyli odczuwane przyjemności i przykrości związane ze zdobywaniem wiedzy o świecie, charaktery-

² R. Schulz, *Twórczość pedagogiczna. Elementy teorii i badań*, Warszawa 1994.

³ Z. Pietrasiński, *Myślenie twórcze*, Warszawa 1969.

⁴ J. Kozielecki, *Nauka i osobowość*, Warszawa 1979.

zujące się dużą stałością i trwałością uczuć. Emocje pozytywne odgrywają ważną rolę w przebiegu i strukturze procesu myślenia, działania, motywacji, tworzenia. Również wyniki procesu tworzenia wywołują przeżycia emocjonalne. Po utworzeniu innowacji nauczyciel doznaje silnych pozytywnych uczuć – radości, zadowolenia, ulgi. Natomiast negatywne uczucia mogą utrudnić racjonalne i krytyczne myślenie twórcze. Uczucia poznawcze i estetyczne podtrzymują motywację nauczyciela, zwiększają upór i wytrwałość, zapobiegają nudzie i zniechęceniu, spełniają funkcję dodatkowej heurystyki⁵.

Aktywność wyróżnia jednostkę ze względu na dużą intensywność i częstość podejmowanych działań twórczych pedagogicznych. Jest ona jednocześnie regulatorem poziomu pobudzenia organizmu. Aktywność podmiotu jest ukierunkowana przez motywację, którą charakteryzuje zdolność do wyczerpanego i długotrwałego trudu i wysiłku.

W działalności twórczej dominuje motywacja „wewnętrzna”, samoistna. Nowator znajduje satysfakcję w akcie tworzenia, poszukiwanych. Można wyróżnić kilka motywów działalności twórczej: aspiracje osobiste, próby sprawdzenia własnych umiejętności przy rozwiązywaniu trudnych sytuacji, poczucie przydatności w świecie nauki, chęć eksperymentowania i rozwijania własnych uzdolnień. Jeśli te oczekiwania zostają spełnione, to pojawia się ogólne zadowolenie z pracy i siebie.

Nauczyciel ponosi też odpowiedzialność zawodową i moralną za prowadzone innowacje, wyprowadzane wnioski. W czasie realizacji innowacji nauczyciel musi też umieć się wycofywać, gdy jego działanie okazuje się szkodliwe dla ludzi lub środowiska. Na taką decyzję wpływa jego odpowiedzialność moralna.

Praca twórcza nauczyciela wymaga też odpowiednich **warunków egzogen-nych**, czyli zewnętrznych, przez które rozumiemy środowisko społeczne, w którym przebiega twórczość. Są nimi czynniki pozaprzedmiotowe (materialne, przyrodnicze, techniczne, organizacyjne, kulturowe), wpływające na treść, przebieg oraz rezultaty twórczości.

Na podstawie badań⁶ można stwierdzić, że na pracę twórczą mają wpływ następujące uwarunkowania środowiskowe:

- otwartość na problematykę kulturalną, co przejawia się w prowadzonych dyskusjach;
- wolny dostęp do instytucji naukowych, edukacyjnych;
- dostrzeganie różnych bodźców kulturalnych;
- styl zachowań i poglądów różnych ludzi;

---

⁵ M. Magda, *Twórcze postawy nauczycieli akademickich*, w: *Nauczyciele akademicy w procesie kształcenia pedagogów*, K. Duraj-Nowakowa (red.), Kraków 1999.

⁶ J. Bogdanienko, *Kierowanie rozwojem wynalazczości*, Warszawa 1981; R. Schulz, *op. cit.*; J. Słowiej, *Psychologia twórczości*, Gdańsk 1997.

- współdziałal w pracy twórczej z wybitnymi osobowościami;
- środowisko rodzinne, w którym istotne znaczenie ma atmosfera domu, przyjęty system wartości, właściwości osobowe rodziców, styl wychowania;
- kontakt twórczy z twórczym nauczycielem w latach dzieciennych, młodzieńczych.

J. Bogdanienko wyróżnił też czynniki środowiskowe hamujące twórczą działalność, do których zalicza: niewłaściwą strukturę zatrudnienia, niewykorzystanie w pełni czasu pracownika, nadmierne angażowanie pracowników do niewłaściwego typu pracy, niedostateczną motywację do oryginalnej twórczości⁷.

Omówione cechy charakteru, osobowości i intelektu przy konsekwentnym wpływie środowiska społecznego przyczyniają się do kształtowania postaw twórczych nauczycieli akademickich.

Istota twórczych postaw nauczycieli

Twórcza postawa nauczyciela to ciągły jego niepokój i tendencja do poszukiwania coraz to nowszych i lepszych dróg poznania i rozwiązywania problemów rzeczywistości dydaktyczno-wychowawczej, dzięki czemu zostaje wzbogacana praktyka pedagogiczna. Wyraża się to w aktywnym stosunku do świata, życia edukacyjnego, potrzebie poznania zastanej rzeczywistości i własnego „ja”.

Jedna z najstarszych i najpopularniejszych koncepcji wyróżnia umysły analityczne i intuicyjne⁸. Osoby reprezentujące pierwszy typ umysłu pracują planowo, systematycznie, cenią porządek i logiczne myślenie. Drudzy przeciwnie – często zaskakują irracjonalnym i nieuporządkowanym tokiem myślenia. Z reguły nie umieją nawet odtworzyć własnego procesu myślenia.

W postawach twórczych wyróżniamy głównie dwie sfery poznawczą i charakterologiczną⁹. Sfera poznawcza wynika z dyspozycji intelektualnych, tj. wysokiej wrażliwości i zdolności postrzegania, zapamiętywania, przetwarzania informacji, wyobraźni, intuicji, myślenia dywergencyjnego lub konferyjnego. Ostatni typ myślenia występuje przy zachowaniach algorytmicznych. Natomiast myślenie dywergencyjne dominuje w zachowaniach heurystycznych. Zatem osobowość twórczą określa zdecydowanie zachowanie heurystyczne nad algorytmicznym, ale nie ma statycznej wyłączności¹⁰. Natomiast zespół cech charakterologicznych zabezpiecza aktywne realizowanie się potencjalnych możliwości poznawczych człowieka. S. Popek rozróżnia więc cechy nonkonformistyczne

---

⁷ J. Bogdanienko, *op. cit.*

⁸ J. Koziński, *op. cit.*

⁹ S. Popek, *Kwestionariusz twórczego zachowania KANH*, Lublin 1990.

¹⁰ *Ibidem.*

i konformistyczne¹¹. Zatem postawy twórcze charakteryzuje zachowanie nonkonformistyczne i heurystyczne lub algorytmiczne. W postawach odwrotnych pojawia się zachowanie konformistyczne, które również może być heurystyczne lub algorytmiczne.

Przyjmując tradycyjny podział, tj. tak jak w postawach ogólnych, w postawach twórczych nauczycieli można wyróżnić trzy komponenty: emocjonalno-motywacyjny, poznawczy i działaniowy¹².

Komponent poznawczy dotyczy zasobu wiedzy, jaką posiada podmiot w danej dziedzinie, jego samorozwoju i sposobu rozumienia twórczości.

Komponent emocjonalno-motywacyjny może być określony przez emocjonalny stosunek nauczycieli do twórczości, samoocenę ich aktywności i motywów działania. Za wskaźnik należy przyjąć analizę czynników stymulujących, hamujących i przerywających ich twórcze działania oraz wnioski dotyczące usprawniania tej pracy.

Komponent działaniowy można scharakteryzować na podstawie opinii nauczycieli o podejmowanych przez nich badaniach, uzyskanych efektach i pracy dydaktyczno-wychowawczej. Na rozwój tego aspektu duży wpływ ma też aktywność pracowników i akceptacja zwierzchników podejmowanych działań twórczych.

Z góry można przyjąć, że w postawach twórczych nauczycieli istnieje dysproporcja między tymi trzema komponentami, co wpływa na ich nierównomierny rozwój. Zatem jedne komponenty dominują nad drugimi. Stąd też można wyróżnić pięć rodzajów postaw, w których dominuje komponent emocjonalno-motywacyjny lub działaniowy, poznawczy, bądź też następuje równowaga w rozwoju każdego komponentu, lub brak reakcji któregośkolwiek komponentu.

Biorąc powyższe rozważania pod uwagę, wyodrębniono pięć grup postaw nauczyciela wobec twórczej pracy pedagogicznej, tj.:

- jego działalność jest innowacyjnie umotywowana i wzbogacona wiedzą na ten temat (**typ I**);
- jest świadomy celowości działania innowacyjnego, ale brak jest wiedzy w kierunku tej aktywności (**typ II**);
- deklaruje chęć prowadzenia innowacji, ale nie ma to odzwierciedlenia, ani w wiedzy, ani w działaniu w tym zakresie (**typ III**);
- podejmuje próby praktycznego budowania i realizowania programu autorskiego lub innowacji, ale postępuje instynktownie, albowiem widzi potrzeby tego działania, a nie ma wystarczającej wiedzy (**typ IV**);
- nie jest zainteresowany pedagogiczną pracą twórczą, brak wiedzy i motywacji w tym zakresie (**typ V**).

---

¹¹ *Ibidem*.

¹² H. Muszyński, *Rozwój moralny*, Warszawa 1975; *Teorie postaw*, S. Nowak (red.), Warszawa 1973.

Metodyka badań własnych

Badania przeprowadzono w roku akademickim 1999–2000 za pomocą sondażu diagnostycznego województwa mazowieckiego, w MWSH-P w Łowiczu. Objęto nimi 100 nauczycieli nauczania początkowego z 5–15-letnim stażem pracy.

Celem badań było określenie postaw nauczycieli wobec twórczej pracy pedagogicznej w dobie współczesnej reformy. Zatem problem główny sformułowano w postaci pytania: **Czy i jakie twórcze postawy reprezentują nauczyciele wobec pracy pedagogicznej?**

Założono jednocześnie, że nauczyciele wyrażają jedynie chęć twórczej pracy pedagogicznej. Nie przejawiają większej aktywności i wiedzy w tym zakresie oraz ich poziom zachowań twórczych też jest niski.

Zatem zmienną zależną jest postawa nauczycieli wobec twórczej pracy pedagogicznej, a szczegółową – jej komponenty, tj. poznawczy, emocjonalno-motywacyjny i działaniowy.

Podstawową techniką badawczą był wywiad przeprowadzony według kwestionariuszy: do wywiadu, zachowań twórczych KANH – II¹³ i cech osobowości za Mucchielliego-Verdiera¹⁴.

Wyniki prowadzonych badań

Postawy nauczycieli wobec twórczości pedagogicznej wynikają z ich wiedzy na ten temat, motywacji, aktywności, cech typologicznych osobowości i zachowań twórczych¹⁵. W celu określenia postaw młodych nauczycieli nauczania początkowego wobec pedagogicznej twórczości uwzględniono powyższe cechy, co przedstawia tablica 1.

Na stu badanych nauczycieli 25 reprezentuje *pierwszy typ postaw*, tzn. że ich działanie innowacyjne jest umotywowane i poparte wiedzą w tym zakresie.

Wśród tych 25 osób 15 przejawia zachowanie nonkonformistyczne i heurystyczne, a 10 osób nonkonformistyczne, algorytmiczne. Ci, pierwsi są niezależni, aktywni, elastyczni, oryginalni, konsekwentni, odważni, samodzielni, spontaniczni, otwarci, odporni, o rozwiniętej pamięci logicznej, wyobraźni wytwórczej, myśleniu dywergencyjnym. Jednostki takie uczą się przez rozumienie, aktywność poznawczą, refleksyjność. Są one twórcze konstrukcyjnie i werbalnie, a nawet artystycznie. Występuje u nich wysoki poziom, trwałość i operatywność wiedzy. Natomiast zachowanie nauczycieli o charakterze nonkonformi-

¹³ S. Popek, *op. cit.*

¹⁴ J. Tarnowski, *Poznajmy siebie*, Wrocław 1996.

¹⁵ *Ibidem.*

Tablica 1

Postawy i cechy badanych

Liczba nauczycieli reprezentujących									
Postawy	Cechy typologiczne:				Zachowania twórcze:				Razem w 1 kategorii cech
	sentymentalne	choleryk	nerwicowiec	pasjonat	nonkonformistyczno-heurystyczne	nonkonformistyczno-algorytmiczne	konformistyczno-heurystyczne	konformistyczno-algorytmiczne	
I	10	5	5	5	15	10	-	-	25
II	-	-	-	-	-	-	-	-	-
III	-	20	-	-	-	-	10	10	20
IV	-	10	-	5	-	-	-	15	15
V	-	15	10	15	-	10	20	10	40
Razem:	10	50	15	25	15	20	30	35	100
Ogółem:	100				100				100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sondażu diagnostycznego województwa mazowieckiego, przeprowadzonego w roku akademickim 1999–2000.

stycznym i algorytmicznym jest wyznaczone przez nastawienie kopiujące, reproduktywne. Mimo aktywności, elastyczności i odwadze ich spostrzegawczość jest kierowana, dominuje pamięć mechaniczna i wyobraźnia odtwórcza. Żaden z tych nauczycieli mimo posiadanej wiedzy nie utworzył programu autorskiego.

Z tych 25 osób ma cechy typologiczne: choleryka (5, tj. 5% badanych), nerwicowca (5, czyli 5% respondentów), pasjonata (5, tzn. 5% wychowawców) i sentymentalne 10 (10% pedagogów).

Reasumując powyższe dane, aż 25% nauczycieli (na 100 badanych) posiada cechy, które przypisuje się ludziom twórczym (nonkonformista, heurystyk, pasjonat), a które nie są przez nich wykorzystane.

Następne 25 osób jest również cholerykami o konformistycznym, algorytmicznym i heurystycznym zachowaniu – reprezentują oni *trzeci typ postaw*. Mają oni świadomość celowości i słuszności podejmowanych i realizowanych innowacji. Brak jest im jednak wiedzy na ten temat i aktywności. Charakteryzują się oni lękliwością, podległością, zależnością, zahamowaniami, niską odpornością i wytrwałością. Jednak występuje u nich wyobraźnia odtwórcza, myślenie dywergencyjne, elastyczność intelektualna. Prawdopodobnie osoby te będą popierać działalność innowacyjną, która pojawi się w otoczeniu.

Kolejne 15 osób reprezentuje *czwarty typ postaw*. Nauczyciele ci podejmują próby projektowania i realizowania innowacji, ale postępują instynktownie. A to oznacza, że nie mają wystarczającej ku temu wiedzy, ale posiadają wysoką mo-

tywację działania kreatywnego. Osoby te są najczęściej cholerykami i charakteryzują się zachowaniem konformistycznym i algorytmicznym. Zatem są oni często pasywni, stereotypowi, ulegli, słabi, lękliwi, niesamodzielni, zahamowani, niewytrwali, nieodporni, brak u nich krytycyzmu. Mają rozwiniętą pamięć mechaniczną, wyobraźnię odtwórczą, niski poziom refleksyjności, niską sprawność przetwarzania danych i konstruowania nowości.

Piąty typ postaw reprezentuje 40 nauczycieli. Są to najczęściej cholerycy (15 osób), nerwicowcy (10 badanych) i pasjonaci (15 pedagogów) o zachowaniu nonkonformistycznym i algorytmicznym oraz konformistycznym heurystycznym i algorytmicznym. W rezultacie nie są oni zainteresowani pedagogiczną pracą twórczą. Brak jest u nich wiedzy na ten temat i motywacji kreatywnego działania.

Można zauważyć, że na 100 badanych: 50 to cholerycy, 25 pasjonaci, 15 nerwicowcy, a 10 sentymentalni. Zatem 65 osób jest porywczych, gwałtownych, wybuchowych, impulsywnych, aktywnych, spragnionych wrażeń, których nie urzeczywistniają.

20 respondentów przejawia także zachowanie nonkonformistyczno-algorytmiczne, 15 nonkonformistyczno-heurystyczne, 35 konformistyczno-algorytmiczne i 30 konformistyczno-heurystyczne. Zatem 35 pedagogów jest twórczych, otwartych o myśleniu dywergencyjnym, a 65 zamkniętych, o zachowaniu odtwórczym.

Określając postawy nauczycieli wobec pedagogicznej pracy twórczej – przypomnijmy – zwrócono uwagę na komponent emocjonalny, poznawczy i behawioralny.

W rozważaniach na temat postaw szczególne znaczenie ma komponent emocjonalno-motywacyjny. Trudno jest zwerbalizować i opisać emocje. Zatem ich zbadanie jest ograniczone. Do informacji uzyskiwanych od nauczycieli należy podchodzić z dużą ostrożnością. Albowiem należy brać pod uwagę zniekształcanie informacji o emocjach. Ponieważ emocje są „przefiltrowane” przez system kontroli. Zależnie od oczekiwań społecznych może on dopuścić pewne informacje o emocjach lub też może je zniekształcić.

Można jednak zaobserwować, że 45 (tj. 45%) badanych ma pozytywny stosunek, emocjonalny do innowacji pedagogicznych. Zauważa się jednak umiarkowane podejście nauczycieli do innowacji, co może mieć pozytywne znaczenie. Nauczycieli cechuje rozważa, refleksyjność i ostrożność przy wprowadzaniu innowacji. Śledzą oni nowości pojawiające się w edukacji, ale z namysłem podejmują decyzje dotyczące ich realizacji. Mają świadomość, że niektóre nowości mogą przynosić odwrotne skutki. Twierdzą, że innowacje powinny być wprowadzane stopniowo. Inną przyczyną jest brak wiedzy o innowacjach i brak właściwego klimatu w placówkach oświatowych dla innowacji. Jednak swoją pracę respondenci oceniają pozytywnie, co jest wskaźnikiem zaufania do samego siebie.

Motywnym podejmowanych działań innowacyjnych jest chęć podniesienia efektów własnej pracy dydaktyczno-wychowawczej, osobistej satysfakcji, urozma-

icenia lekcji, próby zmiany sposobu pracy, poddania się „modzie”. Można więc zauważyć, iż dominuje motyw osobisty. Polega on głównie na tym, że zaspokajane są potrzeby i aspiracje nauczycieli odnoszące się do działalności pedagogicznej.

Kolejnym komponentem postaw jest sfera poznawcza. Można tutaj zauważyć duże dysproporcje między zapotrzebowaniem na innowacje w oświacie, rozwojem wiedzy na ten temat a informacjami, jakie posiadają nauczyciele w tym zakresie.

Na 100 badanych tylko 25 (czyli 25%) posiada wiedzę dotyczącą innowacji, reformy edukacji i postaw programowych. Przez innowację rozumieją oni zmiany w nauczaniu. Nauczyciel twórczy powinien być – ich zdaniem – pomysłowy, otwarty na wszelkie nowości, interesować się nowościami pedagogicznymi, czytać literaturę, rozwijać się zawodowo, powinien być wykształcony i posiadać talent pedagogiczny. Źródłem informacji o nowościach i innowacjach jest dla nich prasa, rady pedagogiczne, kursy i warsztaty. Motorem twórczego działania są ich własne potrzeby, współpraca, literatura, chęć unowocześniania procesu dydaktycznego. Innowacje powinny być oryginalne, celowe, użyteczne, atrakcyjne. Zadaniem współczesnej szkoły jest natomiast wychowanie i wszechstronny rozwój dziecka. Nauczyciele poprawnie formułują cele wychowania, kształcenia, uczenia się. Potrafią wskazać korzyści wynikające z określonych celów. Zauważają, że programy autorskie powinny wprowadzać nowe koncepcje, cele, treści i rozwiązania, które w oryginalny sposób uzupełniają podstawy programowe.

Ostatnim z badanych komponentów postaw jest sfera behawioralna, przejawiająca się w działalności innowacyjnej nauczycieli. Z danych tabelarycznych wynika, że 40 (tzn. 40%) osób na 100 badanych przejawia aktywność innowacyjną. Wskaźnikami tych działań są opinie werbalne tych nauczycieli. Pedagogowie ci są z różnych środowisk pracy i nie ma możliwości obserwowania ich konkretnych zachowań. Ograniczenie materiału badawczego do danych werbalnych i tak daje wiarygodny obraz rzeczywistości edukacyjnej.

Niektórzy z nich pracują innowacyjnie, czego sobie nie uświadamiają. Konkluzja ta wynika z faktu, iż na pytanie: „Czy i jakie innowacje stosują w pracy?” – odpowiadają przecząco. Natomiast na kolejne pytanie: „W jaki sposób doskonalą swoją pracę dydaktyczno-wychowawczą?” – odpowiadają np., że „stosują w pracy wybrane techniki pedagogiki C. Freienta [...], lub dramę [...], lub filmy dydaktyczne”. Tę twórczość zaliczamy do kategorii niższego rzędu. Polega ona na nowelizowaniu, udoskonalaniu, modyfikowaniu dotychczasowych metod, form, środków pracy edukacyjnej. Korzystają oni głównie z doświadczenia innych, unikając ryzyka i odpowiedzialności, co jest przejawem konformizmu (65 badanych). Nie uważają się oni za innowatorów, ponieważ traktują innowację jako przedsięwzięcie charakterystyczne dla jednostek wybitnych i efekt działania instytucji naukowych.

Ich praca innowacyjna dotyczy głównie procesu dydaktycznego (a nie wychowawczego). Obejmuje pracę z uczniami słabymi. Stosowane są indywidualne formy, zadania, środki, treści pomocy, z wykorzystaniem środków naukowych, umożliwiających im włączenie się do lekcji. W pracy z uczniami zdolnymi są stosowne formy inspirujące ich do korzystania z różnych źródeł wiedzy, zwiększające stopień trudności pracy. Uczniowie ci mają poszerzone treści nauczania, prowadzą samodzielnie ćwiczenia, uczestniczą w konkursach, olimpiadach. Innowacje realizowane przez nauczycieli dotyczą też projektowania i wykorzystywania pomocy, indywidualizowanie nauczania i kształcenie przez działanie, odkrywanie i przeżywanie.

W ocenie przyczyn trudności nauczyciele są mało obiektywni. Przyczyny w braku efektów innowacyjnych dopatrują się w uczniach, ich niepełnych możliwościach, potrzebach i chęciach lub w niesprzyjającej atmosferze pracy.

*

* *

Na podstawie przeprowadzonej analizy badań należy stwierdzić, że 40% badanych nauczycieli nie wykazuje żadnych zainteresowań pracą innowacyjną – reprezentują oni V typ postaw wobec pedagogicznej pracy twórczej.

Tylko 25% respondentów przejawia I typ postaw, czyli działalność innowacyjną tych nauczycieli jest umotywowana, poparta wiedzą w tym zakresie. Pedagodzy ci w większości są nonkonformistami o heurystycznym lub algorytmicznym zachowaniu oraz są pasjonatami i sentymentalni.

65% pedagogów to konformiści, którzy są cholerykami (45%) i nerwicowcami (10%) i sentymentalni (10%) oraz przejawiają III, VI i V typ postaw, czyli brakuje im wiedzy i aktywności w tym kierunku, ale tylko niektórzy (tj. 20%) posiadają odpowiednią wiedzę.

Istnieje duża dysproporcja między komponentami postaw. Tylko u 25% badanych istnieje harmonia między sferą emocjonalno-motywacyjną, poznawczą a behawioralną. U 40% nauczycieli dominuje sfera emocjonalno-motywacyjna lub działaniowa.

Nauczyciele nie znają i nie doceniają swoich możliwości działania twórczego. Nie chcą też brać na siebie ryzyka i odpowiedzialności, jakie wiążą się z rolą innowatora w edukacji. Ci, którzy realizują innowacje niższego rzędu dążą do zwiększenia zakresu swobody w związku z realizowaną aktywnością. Rozumieją, że tylko w takich warunkach powstaje i rozwija się twórcza inicjatywa. Stan wiedzy nauczycieli o pracy twórczej jest częściowo zadowolający. Na podkreślenie zasługuje ich samodzielność w określaniu niektórych pojęć, precyzowaniu celów, zadań, potrzeb edukacji, szkoły, reformy. Stąd też tylko 25% nauczycieli działających innowacyjnie jest umotywowana i z odpowiednim zasobem wiedzy.

W świetle zebranych danych empirycznych można powiedzieć, że postawy nauczycieli wobec pedagogicznej pracy twórczej są niepełne. Niektóre składniki wymagają skorygowania i uzupełnienia, np. komponent poznawczy. Taki stan nie jest zadowalający, ale stwarza potencjalne warunki do pracy innowacyjnej. Zatem pedagogiczna praca twórcza jest możliwa i realna. Wymagane też jest odpowiednie dostosowanie, pod tym kątem, systemu kształcenia młodych nauczycieli.